

Віталій Черноус

аспірант кафедри фінансів ім. С. І. Юрія,
Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль
Науковий керівник: д.е.н., професор Оксана Десятнюк

ЦИФРОВІ ДЕТЕРМІНАНТИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ПОДАТКОВИМИ РИЗИКАМИ

В умовах цифрової економіки одним із стратегічних пріоритетів розвитку фіскальних систем є управління податковими ризиками. Традиційна модель ризик-менеджменту в оподаткуванні має у своїй основі вибіркові документальні перевірки та ретроспективний аналіз звітності, але через зростання транзакційної складності, масштабування тіньових схем і поширення крос-юрисдикційних структур мінімізації податків вона поступово втрачає ефективність. За оцінками ОЕСР, глобальні втрати бюджетів від ухилення від сплати корпоративного податку щорічно становлять від 100 до 240 млрд дол., тобто 4-10% від загальних його надходжень. Цифрові технології формують якісно нову архітектуру ризик-менеджменту, яка здатна адекватно відповідати на ці виклики. В Україні завдання мобілізації бюджетних доходів в умовах воєнного стану поєднуються з євроінтеграційними зобов'язаннями щодо гармонізації стандартів податкового адміністрування, тому ця проблема набуває особливої практичної гостроти.

Концептуальне підґрунтя сучасного цифрового ризик-менеджменту у сфері оподаткування формує ризик-орієнтований підхід, який передбачає концентрацію контрольних ресурсів на платниках із найвищою ймовірністю порушень замість рівномірного охоплення всіх суб'єктів. Відповідно до Постанови КМУ від 25 липня 2024 року № 854 [10], в Україні впроваджено дворічний експериментальний проєкт щодо функціонування системи управління податковими ризиками (СУПР) в ДПС. Механізм реалізації цього проєкту передбачає впровадження нових підходів до управління податковими ризиками в ДПС без залучення до процесу безпосередньо платника податків, а очікуваним результатом має стати створення проактивної системи управління податковими ризиками, яка дозволить передбачати та зменшувати можливі загрози, стимулювати суб'єктів господарювання дотримуватися податкових обов'язків та водночас забезпечувати зростання податкових надходжень. Концептуальною основою СУПР є перехід від реактивного контролю до проактивного виявлення ризиків із мінімізацією людського чинника, саме в цьому полягає цифровий вектор реформи [4].

Основною цифровою детермінантою підвищення ефективності управління ризиками є технологія великих даних (Big Data) завдяки її принциповій відмінності від традиційних аналітичних підходів. Big Data Analysis здатна у єдиному аналітичному середовищі опрацьовувати структуровані й неструктуровані дані різного походження, зокрема фінансову звітність, реєстраційні відомості, митні декларації, банківські транзакції, відомості земельного кадастру тощо. Це відкриває перспективи побудови комплексних ризик-профілів платників на основі сотень індикаторів одночасно. Як зазначають А. Цюцяк, І. Цюцяк та В. Цюцяк, цифровізація оподаткування має забезпечити

глибокий і деталізований аналіз даних платників, зменшення часу перевірок і запобігання шахрайству [12]. У цьому контексті Big Data необхідно позиціонувати як концептуальне підґрунтя ризик-орієнтованого підходу, оскільки без масштабного аналізу даних відбір платників для перевірки залишається суб'єктивним. Серед пріоритетних завдань Плану цифрового розвитку ДПС до 2030 року визначено завершення розробки та впровадження ІКС «Автоматизована система роботи з великими масивами даних для проведення аналізу ризиків з трансфертного ціноутворення», а також інтеграція ІКС ДПС з інформаційними системами держави та створення сховища даних (DWH).

Вагомі перспективи у підвищенні ефективності управління податковими ризиками показує застосування штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання. Якщо Big Data забезпечує інформаційну базу для аналізу, то ШІ на підставі її опрацювання спроможний виявляти приховані закономірності й аномалії, недоступні детерміністичним алгоритмам. Алгоритми класифікації, регресії та нейронні мережі забезпечують розподіл платників податків у розрізі груп ризику у режимі реального часу, дають можливість прогнозувати ймовірність порушень на основі зразків поведінки, динамічно переглядати ризик-профілі при надходженні нових даних. П. Латковський стверджує, що цифровізація забезпечує прозорість, ефективність, автоматичність і зниження корупції у відносинах між платниками й контролюючими органами [6]. Ця теза набуває особливої ваги у контексті застосування ШІ, оскільки автоматизоване формування рішень про ініціювання перевірки нівелює проблему корупційної складової при виборі платників. Загальнодержавне правове підґрунтя для впровадження ШІ, в тому числі у сфері фіскального адміністрування формує План заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки, який затверджений Розпорядженням КМУ від 9 травня 2025 року № 457-р [9].

Серед цифрових детермінант підвищення ефективності управління податковими ризиками окреме місце належить технології розподіленого реєстру (блокчейну), яка відкриває нові можливості для контролю за трансакційними ризиками, є технологія (блокчейн). Її фундаментальна перевага полягає у незмінності записів, коли жоден учасник мережі не може в односторонньому порядку змінити або видалити внесені дані [11]. Це практично унеможлиблює фальсифікацію первинних податкових документів, а при виявленні аномалій відповідальні особи можуть миттєво відреагувати на ймовірні порушення. В Україні практичне значення технології блокчейну для управління податковими ризиками розглядається передусім у контексті ПДВ-шахрайства і трансфертного ціноутворення. Застосування смарт-контрактів для автоматичного нарахування і сплати ПДВ при здійсненні трансакцій між зареєстрованими учасниками здатне радикально знизити ризики схем «каруселі» [7]. Однак масштабне впровадження блокчейну в публічній сфері супроводжується викликами, зокрема питаннями сумісності з чинними реєстрами та правовою невизначеністю щодо юридичної сили смарт-контрактів у податкових правовідносинах.

Хмарні технології та інтегровані цифрові платформи формують основу цифрової інфраструктури управління податковими ризиками. Головна системна вада попередньої архітектури полягала в ізоляції відомчих інформаційних систем,

що робило неможливим проведення перехресної верифікації даних – головного методу аналізу ризиків. Цей недолік усуває перехід до єдиної платформи, на якій дані ДПС, митних органів, банківського нагляду, Пенсійного фонду і земельного кадастру стають доступними для зіставлення в реальному часі. Тому на переконання О. Чудак, цифрова трансформація інформаційно-аналітичного забезпечення контролюючих органів забезпечить якісний стрибок у виявленні схем ухилення від оподаткування [14]. У цьому контексті важливими завданнями Стратегії цифрового розвитку системи управління державними фінансами до 2030 року визначено оптимізацію обміну даними між державними фінансовими установами, зменшення операційних витрат, підвищення прозорості державних фінансів, а також унеможливлення впливу людського чинника на автоматичну обробку інформації [3]. План цифрового розвитку ДПС до 2030 року передбачає важливий акцент на безпеці даних, інтеграції податкових систем з європейськими ІТ-системами та розвиток якісних цифрових послуг для платників.

Окремий напрям цифровізації управління податковими ризиками складає стандарт SAF-T UA та система е-аудиту. Стандартний аудиторський файл SAF-T UA є стандартизованим форматом передачі бухгалтерських даних від платника до контролюючого органу в структурованому вигляді XML, що забезпечує автоматичне зіставлення даних з різних джерел і виявлення розбіжності без необхідності проведення тривалих ручних перевірок. З 1 січня 2026 року ДПС офіційно запровадила систему е-аудиту, в рамках якої великі платники податків зобов'язані подавати SAF-T UA на запит ДПС під час документальної перевірки. За попередній рік під час експерименту ДПС отримала понад 900 стандартних аудиторських файлів, що допомогло перевірити працездатність системи і вдосконалити процеси обробки даних. З 2027 року вимога подання аудиторських файлів пошириться на всіх платників ПДВ. Це рішення має виняткове значення для зміни моделі управління ризиками, воно переміщує центр ваги аудиторської роботи з фізичної присутності інспекторів на підприємстві до дистанційного аналізу структурованих даних [1].

До важливих детермінант підвищення ефективності управління податковими ризиками належить технологія RegTech (Regulatory Technology) та е-комплаєнс. Особливістю RegTech є те, що вона переносить акцент на цифрове забезпечення добровільного дотримання законодавства самими платниками. Такі опції, як цифрові сервіси самооцінювання ризиків, автоматизована перевірка звітності до її подання, особистий кабінет платника з аналітикою потенційних розбіжностей формують культуру проактивного комплаєнсу. Д. Вакулик у цьому контексті зазначає, що цифровізація знижує ризики податкових помилок і змови, зменшує адміністративне навантаження на платників та скорочує витрати бюджету на адміністрування [2]. У площині RegTech ця теза реалізується найбільш повно, враховуючи, що вартість попередженого порушення завжди нижча від вартості його виявлення й усунення через контрольні процедури.

Цифрові технології у податковому адмініструванні утворюють синергетичну екосистему, де Big Data генерує масив сигналів, ШІ перетворює їх на ризик-оцінки, блокчейн гарантує автентичність первинних даних, хмарна платформа забезпечує взаємодію між відомствами, SAF-T UA надає структурований масив

облікових даних для е-аудиту, а RegTech-сервіси замикають контур через зворотний зв'язок із платниками. Однак, ефективність цієї екосистеми напряму залежить від якості даних на вході, а тому фрагментованість інформаційних ресурсів та відсутність єдиних стандартів обміну даними між відомствами залишаються головним гальмом цифрової трансформації контролюючих органів. Не менш гострими залишаються проблеми дефіциту аналітиків даних і фахівців з машинного навчання в системі ДПС, а також правова прогалина щодо статусу автоматизованих рішень у ході контрольних процедур.

Список використаних джерел:

1. Аудиторський файл SAF-T UA: що це і як подати до ДПС. Портфель. 2026. URL: <https://portfel.ua/podannya-audytorskogo-fajlu-saf-t-ua/>
2. Вакулик Д. А. Цифрові тренди у сфері оподаткування: зарубіжний досвід та перспективи для України. *Collection of scientific papers «SCIENTIA»*. 2022. № 1. С. 25-29.
3. Дем'янишин В., Лободіна З., Горин В., Дем'янишин В. Методологічні підходи до дослідження державних фінансових ресурсів та фінансової безпеки суб'єктів господарювання в умовах реформування управління публічними фінансами. *Світ фінансів*. 2023. Вип. 1. С. 31-47. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/4ef5c449-d981-4ff5-9fd1-132c3a98a7ef>
4. Кізіма Т., Лободіна З., Горин В., Кізіма А. Поведінкові фінанси як методологічний концепт дослідження сфери публічних фінансів в Україні. *Світ фінансів*. 2022. Вип. 4. С. 8-21. URL: <https://dspace.wunu.edu.ua/items/6fce50e9-2802-4969-8b98-b55756b4560a>
5. Курілоєв Є. Про посилення інформаційної спроможності ДПС. URL: <https://rates.fm/ua-uk/expert-opinion/pro-posilennya-informacijnoyi-spromozhnosti-dps/>
6. Латковський П. П. Цифровізація податкового адміністрування в Україні: основні надбання та проблеми. *Економічна теорія та право*. 2024. № 4 (59). С. 58-78. DOI: <https://doi.org/10.31359/2411-5584-2024-59-4-58>
7. Лукановська І. Р. Особливості блокчейн-технологій та можливості їх застосування в аудиті. *Бізнес Інформ*. 2024. № 1. С. 273-278.
8. Мінфін України. Уряд затвердив Стратегію цифрового розвитку СУДФ до 2030 року. 2025. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/minfin_urjad_zatverdiv_strategiiu_tsifrovogo_rozvitku_sistemi_upravlinnia_derzhavnimi_finansami_do_2030_roku-5159
9. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні на 2025-2026 роки: Розпорядження КМУ від 09.05.2025 р. № 457-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/457-2025-%D1%80>
10. Про реалізацію експериментального проекту щодо функціонування системи управління податковими ризиками (комплаєнс-ризиками) в ДПС: Постанова КМУ від 25.07.2024 р. № 854. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/854-2024-%D0%BF>
11. Сторожук Т. М., Моргуненко А. С. Інтеграція блокчейн-технології в систему обліку та аналізу контрольованих операцій. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління*. 2024. № 12. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2024-12-09-03>
12. Цюцяк А. Л., Цюцяк І. Л., Цюцяк В. А. Цифровізація як інструмент оптимізації системи оподаткування. *Економічний аналіз*. 2024. Т. 34. № 2. С. 45-53.
13. Чудак О. М. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності контролюючих органів та його цифрова трансформація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 757-761. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/184>
14. Чудак О. М. Вплив цифровізації на адміністрування податків і зборів в Україні. *Право та інновації*. 2022. № 2 (38). С. 68-74. DOI: [https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2\(38\)-9](https://doi.org/10.37772/2518-1718-2022-2(38)-9)